

BAXTIYOR FAYZULLOYEV,

Akademik Bobojon G'afurov nomidagi Xo'jand DU dotsenti, f.f.n.

O'ZLIKNI ANGLASH SAODATI

(Professor Boqijon To'xliyev faoliyatiga qisqacha chizgilar)

*O'quv qayda bo'lsa ulug'lik bo'lar,
Bilim kimda bo'lsa, buyuklik bo'lar.*

Yusuf Xos Hojib

Hayotda shunday insonlar bo'ladiki, ular ilm hamda ma'rifat yo'lini o'zlari uchun asosiy mayoq deb biladi va shu yo'lda ulug' maqsadlar sari intilib yashaydilar. Xuddi shunday maslak bilan yashab, mehnat qilib kelayotgan fidoyi ziyolilar orasida yarim asrdirki, o'z hayotini ilm va ma'rifatga hamda yoshlar kamoloti uchun safarbar etib kelayotgan zahmatkash olimlardan biri, filologiya fanlari doktori, professor Boqijon To'xliyevdek samimiy bir insonning mavjudligi o'zbek adabiyotshunosligidagi fenomenal hodisalardan biri desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

Boqijon To'xliyev 1954-yilning 11-martida Tojikiston Respublikasining Sug'd viloyatiga qarashli Asht tumanidagi O'zbekoqjar qishlog'ida tavallud topgan. Dastlab qishloqdagi o'rta maktabda so'ng Bog'dod-u Basra, Samarqad-u Buxoro kabi dovrug'i dunyoga ma'lum bo'lgan ma'rifat maskanlaridan nufuzi kam bo'lmagan Xo'janddek shahri azimdagi oliy dargohda tahsil oldi. Bu yerda Boqijon aka ilm darg'alaridan Homidjon Mamadov, Oxunjon Abdunazarov, Ergashali Shodiyev, Hayitboy Mirhaydarov, Abduvali Berdialiyev, Vahob Rahmonov, Ahmadjon Karimov, Erali Sheraliyev kabi taniqli olimlardan ilm sirlarini o'rgandi. 1974-yilda mazkur dargohini imtiyozli diplom bilan tugatib, dastlab mehnat faoliyatini o'rta maktabda o'qituvchilikdan boshlab maktab direktorining o'rinbosari vazifasigacha bo'lgan yo'lni bosib o'tdi.

Keyinroq esa Boqijon To'xliyevning taqdiri Toshkent ilmiy muhiti bilan bevosita bog'landi. Dastlab O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Til va adabiyot instituti aspiranturasida tahsil oldi. Ish faoliyati davomida O'zbekiston davlat kutubxonasida, Qo'lyozmalar institutida ilmiy xodim, Tarix muzeyida katta ilmiy xodim, O'zbek tili va adabiyoti (hozirgi O'zbek tili, adabiyoti va folklori) institutida esa kichik ilmiy xodim vazifalarida samarali faoliyat olib bordi.

Ustoz Boqijon To'xliyev 1989-2016-yillar davomida o'ziga xos nurli tarixga ega bo'lgan taniqli olimlar mehnat qilgan oliy o'quv maskanlaridan biri – Nizomiy nomidagi ToshDPUda katta o'qituvchilikdan professorlikkacha bo'lgan zinalarni birma-bir bosib o'tdi. Ish faoliyati davrida kafedra mudirligi keyinroq esa o'zbek-qozoq filologiyasi fakulteti dekani hamda magistraturaning ijtimoiy fanlar yo'nalishi boshlig'i vazifalarida ishlagan paytlarida o'zining qanday ishlarga qodir ekanligini ko'rsata oldi. Shu mo'tabar dargohda mehribon ustozlar, sadoqatli do'stlar va zukko shogirdlar orttirdi.

Boqijon To'xliyev ilmda havasga arzigulik yo'lni bosib o'tdi. U "Qutadg'u bilig"ning poetikasi masalasi" mavzusidagi nomzodlik (1983) hamda "Yusuf Xos Hojib va turkiy xalqlar folklori" mavzusidagi doktorlik (1992) dissertatsiyalarini nufuzli ilmiy kengashlarda muvaffaqiyatli himoya qilib, 1993-yilda professorlik ilmiy unvoniga sazavor bo'ldi.

Boqijon To'xliyev 2016-yildan hozirgi kunga qadar Toshkent davlat Sharqshunoslik universitetidagi "Mumtoz filologiya va adabiy manbashunoslik" kafedrasida professorlik vazifasida faoliyat olib bormoqda. Uning asosiy ilmiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat: Qadimgi turkiy adabiyot, folklorshunoslik, mumtoz adabiyot, navoiyshunoslik, o'zbek tili va adabiyotini o'qitish metodikasi. Ta'lim jarayonida esa "O'zbek mumtoz adabiyoti", "Navoiyshunoslik", "Mumtoz janrlar tizimi va uslublar tipologiyasi", "Sharq mumtoz poetikasi", "Xamsachilik an'analari" kabi ixtisoslik kabi fanlardan talabalarga ma'ruzalar o'qib kelmoqda.

Boqijon To'xliyevning ilmiy maydoni serqirraligi bilan o'ziga xos salmoqqa ega. Jumladan, qadimgi yozma manbalardan boshlab adabiyotshunoslikning nazariy masalalarigacha, mumtoz hamda zamonaviy o'zbek adabiyotidagi muhim masalalarga e'tibor qaratilgan bo'lib, ular o'zining keng qamrovga egaligi, mazmun va mundarijasining mukammalligi bilan boshqa tadqiqotlardan farqli tomonlari ko'zga tashlanib turadi.

Bundan tashqari, Boqijon To'xliyevning adabiy ta'limga aloqador bo'lgan, mustaqil hamda hammualliflikda yaratgan qator darslik va qo'llanmalari, shuningdek, ta'lim jarayoniga doir ishlari agar birma-bir sanab chiqilsa, uzundan-uzoq ro'yxatning yuzaga kelishi tabiiy. Lekin shu o'rinda bir haqiqatni ta'kidlash joizki, olimning bu yo'nalishda taniqli olimlardan N.Komilov, Q.Yo'ldoshev, B.Qosimov, S.Olimov, Q.Sodiqovlar bilan hammualliflikda nashr qilgan kitoblari hozirgi kunga qadar yoshlar kamoloti uchun xizmat qilib kelayotgani zahmatkash olim ishlarining ilmiy qimmatini bilan birga uning amaliy ahamiyatini ham belgilab beradi [2. 120; 8. 204]. Shuningdek, olimning "Til va adabiyot ta'limi" jurnalida uzluksiz tarzda "Qadimgi turkiy til lug'ati" dan berilgan namunalari (2000-2005-yillar davomida) e'lon qilinishi adabiy merosimiz sarchashmasi hisoblangan qadimgi bitiklar va yodnomalarni o'rganib, tadqiq va targ'ib etish jarayonida mazkur lug'atlar ma'lum ma'noda "kalit" vazifasini bajarishi, shubhasiz.

Istiqldan keyin mumtoz adabiyot namunalari tabdil qilib kitobxonlarga taqdim etilishi ma'naviy hayotimizdagi muhim ishlardan biri bo'ldi. Chunonchi, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig"; Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy"; Alisher Navoiyning "Mahbub ul-qulub", "Xamasa", "Xazoyin ul-maoniy", "Lison ut-tayr", "Muhokamat ul-lug'atayn", Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" kabi asarlari bo'yicha amalga oshirilgan bir qator tabdillar shular jumlasidan [4. 5]. Aytish mumkinki, bunday tajriba bundan ancha yillar muqaddam aniqrog'i, 1990-yilda professor Boqijon To'xliyev tomonidan "Qutadg'u bilig"ning dastlabki bolalarbop holida 75000 tirajda nashr qilingan tabdil varianti bugungi kunga qadar muhim manbalardan biri sifatida o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda [13. 192].

Boqijon To'xliyevning Tojikiston va Qirg'iziston Respublikalaridagi olimlardan Erali Sheraliyev hamda Saidakbar Maxsumxonovlar bilan hamkorlikda nashr qilingan o'zbek tilidagi adabiyot darslik hamda majmualari, o'quv qo'llanmalari bugungi kunga qadar o'zbek tilida tahsil olib kelayotgan qo'shni mamlakatlardagi minglab o'quvchilarning ham ma'naviy ehtiyojlariga xizmat qilib kelayotgani metodist olimning tahsinga loyiq ishlaridan yana biri deyish mumkin [11. 59-63; 12. 210].

Ayniqsa, professor Boqijon To'xliyev keyingi yillarda Alisher Navoiyning boy ijodiy merosini o'rganish, uni xalqqa yetkazish yo'lida yaratgan turkum ishlar zamonaviy navoiyshunoslikka qo'shilgan muhim tadqiqotlar deyish mumkin [7. 7-16; 9. 150]. Bugun O'zbekistonda Navoiyni anglash – o'zlikni anglash darajasiga aylandi. Amir Alisher Navoiy ijodiyotini bugungi kunda o'rganish bilan bog'liq kuzatishlari ayniqsa, mutafakkir shoir g'azallarini sharhlash bo'yicha amalga oshirilgan salmoqli ishlarda Boqijon To'xliyevning ham xizmatlari katta ekanligini e'tirof etish darkor. Xususan, mutafakkir shoirning "G'aroyib us-sig'ar" devoni bo'yicha amalga oshirilgan g'azallarining sharh va izohlari bilan ta'minlangan 10 jildidan iborat yangi va toza nashrning

yuzaga kelishida loyiha bo'yicha rahbarlik qilishi hamda har bir jildlarga yozilgan ilmiy va metodik yo'nalishdagi so'zboshilari zukko navoiyshunos olim mehnatining o'ziga xos qimmatini ko'rsatib turibdi [1. 10].

Amir Alisher Navoiy g'azallarini o'rganish hamda ularni bugungi avlodga yetkazish yo'lidagi katta ishlarga bel bog'lagan N.Komilov, I.Haqqulov, V.Rahmonov, N.Jumaxo'ja, E.Ochilov, D.Yusupova, K.Mullaxo'jayeva, O.Davlatov, D.Salohiy, Q.Ergashev, Z.Mamadaliyeva kabi olimlarning Navoiy g'azallari tahliliga doir sharh-u izohlari, nasriy bayonlari bilan birgalikda yuqoridagi 10 jildlikdan o'rin olishi o'ziga xos ilmiy hamkorlikning yaxshi va yangi namunasi deyishga arzigulik.

Boqijon akani ko'pchilik taniqli adabiyotshunos, iqtidorli metodist olim, merhibon ustoz, shuningdek, o'zgalardan yordamini hech ham ayamaydigan samimiy inson, eng asosiysi, qalbi pok, yaqinlarga hamda hamkorlarga sadoqatli do'st sifatida bilishadi va hurmat qilishadi.

Professor Boqijon To'xliyev bilan biz shogirdlarining ham xuddi aka-ukalardek yaqin bo'lishimizda aziz ustozimiz professor Abdusalom Abduqodirovning xizmatlarini alohida qayd etishni istardik. Ustoz Abdusalom aka Boqijon akaning hamisha eng yaqin do'st, bilimdan olim sifatida qadrlab, umrining oxirigacha o'zaro hamkorlikni davom ettirib keldi. Qachonki, ilmiy davralarda Boqijon aka haqida so'z ketgudek bo'lsa, professor Abdusalom Abduqodirov hamisha to'liqlanib gapirar edi. Bunga birgina dalil: "Men Boqijonday yaqin do'stim, taniqli olim bilan faxrlanaman. Doimo unga havas qilib, unga talpinib yashashga, u kabi ilm qilishga harakat qilganman. Boqijoning ilm yo'lidagi chinakam baxti shundaki, u ilm maydonida astoydil mehnat qildi va havas qilgulik natijalarga erishdi. Ayniqsa, do'stimning ilmdagi omadlaridan yana biri shuki, yaratgan egam unga Yoqubjon Is'hoqov, Aziz Qayumovdek ikki ulug' darg'ani ro'para qildi. Boqijon ularga munosib shogird bo'ldi va ilm yo'lida o'zining maqsadlariga erishdi. Bunday saodat har qanday shogirdga ham nasib qilavemaydi".

Professor Abdusalom Abduqodirovning yuqoridagi dil so'zlari O'zbekiston xalq shoiri, O'zbekiston Qahramoni Erkin Vohidovning quyidagi misralari bilan naqadar hamohang ekanligi bilan ahamiyatlidir:

*Aflotunga shogird edi Arastu,
Ul shogirdga shogird bo'ldi Iskandar.
Bu oltin silsila davomi mangu,
O'zi ustoz bo'lar ustoz ko'rganlar.*

Ne baxtki, professor Boqijon To'xliyev ham ulug' ustozlari izidan borib, bugungi kunga kelib, ustozlikning baland maqomiga muyassar bo'la olgan o'zbek adabiyotshunos olimlari qatoridan o'ziga xos munosib o'ringa ega bo'ldi. Abdusalom Abduqodirovning mustaqillik yillarida Toshkent ilmiy muhitida "Navoiy va tasavvuf" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi himoyasi arafalarida Boqijon akaning odatdagidek "do'st bo'lsang, yonimda tur" qabilidagi faoliyati yoki biz shogirlarni ham ilmiy muhitga katta umidlar bilan kirib kelishimizda ustoz Boqijon akaning ustozlarcha bergan maslahatlarini, doimo qo'llab-quvvatlagan kunlarini bugun eslashimiz ham qarz ham farz. Shu o'rinda dono xalqimizning "Qatorda noring bo'lsa, yuking yerda qolmas", -degan ulug' hikmati naqadar to'g'ri ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Boqijon aka bilan bunday yaqinlik hamda ilmiy hamkorliklar dastlab Xo'jand shahridagi o'zbek filologiyasi fakulteti doirasida bo'lgan bo'lsa, bugungi kunga kelib esa bu o'zaro hamkorlik Respublikamizdagi mavjud universitetlar miqyosiga ham ko'chib, doimiy ilmiy aloqalar maqomiga aylanib bormoqda. Bugun Xo'jandda biror xalqaro anjuman yoki biror-bir adabiyotga

doir ilmiy tadbir yo'qki, unda professor Boqijon To'xliyev o'zining mazmunan teran ma'ruzalari bilan ishtirok etmasa. Bunday ilmiy hamkorliklar tojik adabiyotshunos olimlari bilan ham davom etayotgani ustoz va shogirdlik an'anasining bugungi kundagi o'ziga xos ko'rinishlardan biri deyish maqsadga muvofiqdir. Professor Boqijon To'xliyev shu kunga qadar Turkiya, Rossiya, Malayziya, Hindiston, Ozarbayjon, Qirg'iziston, Tojikiston va Qozog'iston kabi mustaqil davlatlarning ilmiy jurnallarida hamda xalqaro miqyosda o'tkazilgan anjumanlarda o'zining dolzarb mavzulardagi maqlola hamda ma'ruzalari bilan ishtirok etib kelmoqda.

Ustoz har gal Xo'jand davlat universitetiga iqtidorli adabiyotshunos olim, mohir tarjimon do'stimiz Ergash Ochilov bilan birgalikda kelishlari o'ziga xos an'anaga aylangan. Biz bunday fikrdosh, hamkor hamda hamsafar ikki olimga doimo havas qilamiz. Ular bizning shogirdlarimizga ham adabiyotdagi yangiliklardan tortib, o'zbek mumtoz hamda zamonaviy adabiyotini o'rganish bilan bog'liq masalalarni o'z suhbatlarida, har bir mahorat darslari davomida yetkazib kelamoqdalarki, biz bunday hamkorlikdan doimo mamnunmiz.

Shunday paytlarda Boqijon akaning ma'ruzalarini tinglab, talabalarda fanga, o'qituvchilik kasbiga bo'lgan muhabbat hisini uyg'ota olishdek qobiliyatiga ega bo'lgan bilimdan, ayniqsa, notiqlik san'atining nozik tomonlarini mukammal darajada egallagan nuktadon olimga hamisha havas hamda hayrat bilan qaragan paytlarimiz ko'p bo'lgan. Ustozning har bir adabiyot mashg'ulotlari talabalar tomonidan o'zgacha kayfiyatda, ko'tarinki ruhda kutib olinganiga guvoh bo'lganmiz. Shu o'rinda donishmand Shayx Sa'diy quyidagi so'zlari yodimizga keladi:

*Molro sarf kuny kam meshavad,
Ilmro sarf kuny zam meshavad [6. 79].*

Ya'nikim, kishi mol dunyosini sarflagan sari moddiy boyligi sekin-asta kamayib boradi yoki ma'lum vaqtga kelib, tugashi muqarrar. Agar inson umri davomida egallagan ilmini sarf qilgan sari bu ma'naviy xazina doimo ortib, ko'payib boraveradi. Nazarimizda zukko adabiyotshunos, taniqli metodist olim Boqijon aka ham bir necha o'n yildirki, yoshlarga o'z ilmini berib kelayotgan donishmand ustoz sifatida o'z shogirdlari uchun egallagan ilmini bergani sayin ma'rifatli yoshlar soni ortib, o'zining esa ilmiy salohiyat darajasi yanada sayqal topib, ilm ahli orasida obro'-e'tibori ortib borayotgani hech kinga sir emas.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashni istardikki, qishloqdagi oddiy bir oilada tug'ilib, mashaqqatli ilm va ma'rifat yo'lini tanlab, sharaflari ammo mashaqqatlari bisyor bo'lgan bu yo'ldan pokiza niyatlar bilan odimlab, havas qilsa arzigulik yutuqlarni qo'lga kiritib, bugungi kunga kelib 540 dan ortiq ilmiy ishlari, shulardan 35ta monografiya, 12ta darslik, 15ta o'quv qo'llanma hamda bir qator ilmiy-ommabop risolalarining nashr etilgani olimning ilmiy xirmoni qanchalar salmoqli va zalvorli ekanidan dalolat beradi. Ustoz rahbarligida 4 nafar fan doktori, 15 nafar fan nomzodi yetishib chiqdi. Shu o'rinda xalqimizning izzatli shoiri Muhammad Yusufning quyidagi misralari beixtiyor yodga keladi:

*Eski tomingga ham qilaman havs,
Qiyshaygan devorlar menga ehromlar.
Chunki osmono'par qasrlardanmas
Mahalladan chiqqan G'afur G'ulomlar.*

Muborak 70 yoshini ulkan ilmiy xirmon bilan qarshi olayotgan hammamiz uchun qadrdon bo'lgan aziz ustozimiz, filologiya fanlari doktori, professor Boqijon To'xliyevni akademik Bobo-

jon G‘afurov nomidagi Xo‘jand davlat universiteti rahbariyati hamda mingdan ortiq professor va o‘qituvchilar jamoasi nomidan muborakbod etib, u kishiga eng avvalo mustahkam sog‘lik, oilaviy totuvlik, ilmiy hamda pedagogik ishlariga ulkan zafarlar tilaymiz!

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Алишер Навоий. “Ғаройиб ус сизар”. Ғазалларнинг шарҳи ва изоҳлари. Монография. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10-китоблар. –Тошкент: Китоб савдо, 2020.
2. Комилов Н., Тўхлиев Б. Ўзбек адабиёти. –Тошкент: Ўқитувчи, 1997.
3. Муҳаммад Юсуф. Сайланма. –Тошкент: Шарқ, 2002.
4. Раҳмонов В. Кўнгишлар ҳамрози // Алишер Навоий Лисон ут-тайр (Насрий баёни билан). –Тошкент: Адабиёт санъат, 1991. –Б.5-16.
5. Раҳмонов В. Шоҳ, адиб ва шоир – Заҳриддин Муҳаммад Бобур // “Бобурнома” асарини ҳозирги ўзбек тилига таъдиди. – Тошкент: Ўқитувчи, 2008. –Б.10.
6. Саъдий Шерозий. Ҳикматлар (нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи: Очилов Э.). –Тошкент: O‘zbekiston, 2013.
7. Тўхлиев Б. Навоийнинг эпик асарларини таҳлил қилиш // Филологик таълим масалалари. –Тошкент: ТДПУ, 2007. –Б.7-16.
8. Тўхлиев Б., Йўлдошев Қ. Адабиёт. –Тошкент: Ўқитувчи, 2004.
9. Тўхлиев Б. Навоийшунослик. –Тошкент: Баёз, 2017.
10. Тўхлиев Б. Қадимги туркий тил луғати // Тил адабиёт таълим 2002, 1-5 сонлари.
11. Тўхлиев Б., Шералиев Э. Тожикистондаги ўзбек фольклори намуналари // Педагогик таълим. 2004. 1-сон, –Б.59-63.
12. Тўхлиев Б., Махсумхонов С. Адабиёт Қирғизистондаги ўзбек мактабларининг 9-синфи учун дарслик. –Ўш: Дарсликлар яратилиш маркази, 2011.
13. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Таъдиди. –Тошкент: Юлдузча, 1990, –192 б.

